
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА: ПЕРЕДУМОВИ ТЕОРІЇ

Василь Сутула

Аннотация. Проанализированы особенности использования термина «физическая культура» в современной европейской, англо-американской и отечественной научной практике. Показано, что сегодня отсутствует научное обоснование понятия, для названия которого он используется. Установлено, что физическая культура представляет собой исторически обусловленную деятельность людей с использованием физических упражнений, а также результаты такой деятельности. Раскрыта последовательность процесса формирования теории физической культуры.

Ключевые слова: физическая культура, теория, деятельность, обобщающее определение.

Abstract. Peculiarities of using «physical culture» term in modern European, Anglo-American and national scientific practice have been analyzed. It has been demonstrated that now there is no scientific substantiation of the concept, which it denotes. It has been established that physical culture represents specific, historically conditioned human activity with application of physical exercises as well as its outcomes. The sequence of the process of forming the theory of physical culture has been revealed.

Keywords: physical culture, theory, activity, generalizing definition.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній Україні сформувався і ефективно функціонує соціальний інститут фізичної культури як особлива форма організації і спосіб здійснення спеціалізованої діяльності людей, що забезпечує стабільне функціонування суспільних відносин у цій сфері. У межах функціонування цього інституту підготовку фахівців забезпечують ВНЗ фізкультурного профілю (Харківська державна академія фізичної культури, Львівський державний університет фізичної культури, Дніпропетровський державний інститут фізичної культури і спорту, Національний університет фізичного виховання і спорту України), у назві яких (за винятком останнього) присутнє словосполучення «фізична культура», а також відповідні інститути і факультети педагогічних університетів (наприклад, навчально-науковий інститут фізичної культури, спорту і здоров'я Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького; факультет фізичної культури та спорту Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського). У цьому напрямі відкриті дві спеціальності, у межах яких захищаються кандидатські й докторські дисертації (24.00.02 – «Фізична культура, фізичне виховання різних верств населення», 13.00.02 – «Теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я)»). У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти виділено освітню галузь «Здоров'я і фізична культура», в якій однією зі змістових ліній є «Фізична культура». На основі цього стандарту в загальноосвітніх навчальних закладах введено навчальний предмет, який має аналогічну назву. З першого вересня 2015 р. в освітній галузі знань

виділено спеціальність – фізична культура і спорт [13]. Отже, в сучасному українському суспільстві об'єктивно існує та інтенсивно розвивається сфера діяльності людей, яка називається «фізична культура», що визнано на державному рівні й закріплено у відповідних нормативно-правових документах (зокрема Закон України «Про фізичну культуру і спорт»). Однак необхідно визнати і той факт, що в середовищі вітчизняних науковців дослідження проблем формування теорії фізичної культури ще не стали пріоритетними, вони мають усе ще фрагментарний і розрізнений характер. І це при тому, що в ряді ВНЗ існують навіть профільні кафедри (наприклад, кафедра теорії і методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, кафедра теорії та методики фізичної культури та спорту Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, кафедра теорії та методики фізичної культури та спортивних дисциплін Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника).

Викладене свідчить про існування концептуальної суперечності між необхідністю розробки узагальнюючих положень у процесі дослідження проблем розвитку фізичної культури (тобто формування її теорії), що обумовлено соціальною потребою пізнання об'єктивної реальності, в якій ми живемо, і недостатньою увагою до цієї проблеми з боку науковців. По-іншому можна сказати, що фізична культура як соціально значуща явище об'єктивно існує, а науки, функцією якої є одержання, опис, систематизація та узагальнення об'єктивних знань про дійсність і на цій основі побудова нових чи покращення вже наявних теорій та концепцій, практично немає. Вона знаходить-

ся певною мірою усе ще на описово-прикладному рівні, про що свідчать покажчик книжкових видань [18] та тематика дисертаційних досліджень [1, 2, 5], які виконуються в Україні. Необхідно також констатувати, що на даний час залишаються усе ще несформованими концептуальні підходи до розбудови теорії фізичної культури [16]. Ця проблема рідко обговорюється у вітчизняній науково-педагогічній літературі. Ускладнює ситуацію і те, що в навчальних планах ВНЗ України не передбачено дисципліни «Теорія фізичної культури», що не стимулює фахівців до пошуку напрямів вирішення поставленої проблеми та актуалізує досить практичне запитання: чи можлива повноцінна професійна фізкультурна освіта без теорії фізичної культури? [17]. У цьому сенсі справедливою є думка, висловлена свого часу філософом Ю. А. Компанійцем [7], про те, що «в умовах формування новітньої освітньої парадигми, у якій ураховуються реалії сьогодення, опора на вже існуючі теоретико-методологічні засади фізичної культури позбавлена історичної перспективи».

Мета дослідження полягає у приверненні уваги науково-педагогічної спільноти до проблеми розбудови теорії фізичної культури.

Дослідження виконано у межах реалізації наукового проекту МОН України «Теоретико-методичні засади формування культури фізичного здоров'я у студентської молоді» (номер держреєстрації 0115U006767).

Методи дослідження ґрунтуються на аналізі спеціальної літератури, в якій розробляються теоретичні та практичні аспекти побудови теорії фізичної культури, а також на використанні системного й історіографічного підходу до аналізу даної проблеми.

Результати дослідження та їх обговорення. Проблема нашого дослідження є актуальною. Вона повинна слугувати для науковців своєрідним сигналом до активізації зусиль у розбудові теорії фізичної культури, адже в межах існуючих теоретичних концепцій (теорія і методика фізичного виховання, теорія спорту та ін.) неможливо вирішити сформульовані вище суперечності. Серед вітчизняних науковців найбільш послідовно відстоює необхідність проведення такої роботи проф. Ю. А. Компанієць [6–8]. Вивчаючи причини існуючої кризи, він приходив до висновку, що на даний час проблематиці побудови теорії фізичної культури не приділяється належної уваги [8], більше того, на його думку «...складається навіть враження, що на вживання терміна “фізична культура” (теорія фізичної культури) накладено якесь обмеження» [7]. Аналіз даної ситуації указує на дві базові причини, які гальмують процес формування теорії фізичної культури. Одна з

них полягає в існуючих уявленнях про те, що поняття¹ «фізична культура» в зарубіжній науковій та популярній літературі практично не використовується. Ця теза акцентовано сформульована одним із провідних фахівців у сфері фізичної культури, проф. В. І. Столяровим, який відмічав, що «...в більшості зарубіжних публікацій это понятие вообще не используют» [14]. Результати спеціально проведеного аналізу свідчать про те, що сформульована вище позиція щодо використання поняття «фізична культура» не повною мірою відповідає дійсності. Такий висновок підтверджується наступними прикладами. По-перше, в «Encyclopedia Britannica» є спеціальний розділ «Physical Culture» [29]. По-друге, у перелік асоціацій, які діють на даний час у провінції Альберта (Канада), входить і «Physical Culture Association of Alberta» [27]. По-третє, у штаті Техас (США) на території університету в м. Остіні функціонує спеціально створений центр «Center for Physical Culture and Sports» [28], який у 2011 р. був визнаний Міжнародним олімпійським комітетом як офіційний Центр олімпійських досліджень [30].

Про його значущість як центру наукових досліджень проблем розвитку фізичної культури свідчить хоча б підготовлена у цьому закладі анотована бібліографія серійних видань в галузі фізичної культури, які друкувались англійською мовою, починаючи з 1829 р. і по 1990 р. включно [30]. До викладеного вище слід також додати, що в Польщі видається спеціалізований журнал «Physical Culture and Sport. Studies and Research» [28], а на факультеті *фізичної культури* і спорту Белградського університету – журнал з аналогічною назвою «Physical Culture» [27].

Наведені приклади використання терміна «фізична культура» не є вичерпними, однак вони однозначно свідчать про те, що цей термін досить поширений у сучасній європейській та англо-американській мовній практиці (рис. 1), а явище, для назви якого він використовується, є об'єктом наукових досліджень [21, 23, 25].

Другою причиною, яка вочевидь не стимулює науковців займатися розробкою теорії фізичної культури, є невизначеність самого поняття «фізична культура», яке науковцями різних країн трактується дещо по-різному [9–11, 19, 20, 22, 24]. Очевидно, що вирішення наявної суперечності, тобто формулювання узагальнюючого поняття фізичної культури (з урахуванням існуючих уявлень), є ключовою передумовою розробки її теорії. Розглянемо основні підходи до його визначен-

¹Поняття – логічно оформлена загальна думка про предмет, ідея чого-небудь. Уявлення, відомості про що-небудь; спосіб, рівень розуміння чого-небудь. Термін – слово або словосполучення, яке використовується для назви певного поняття [12].

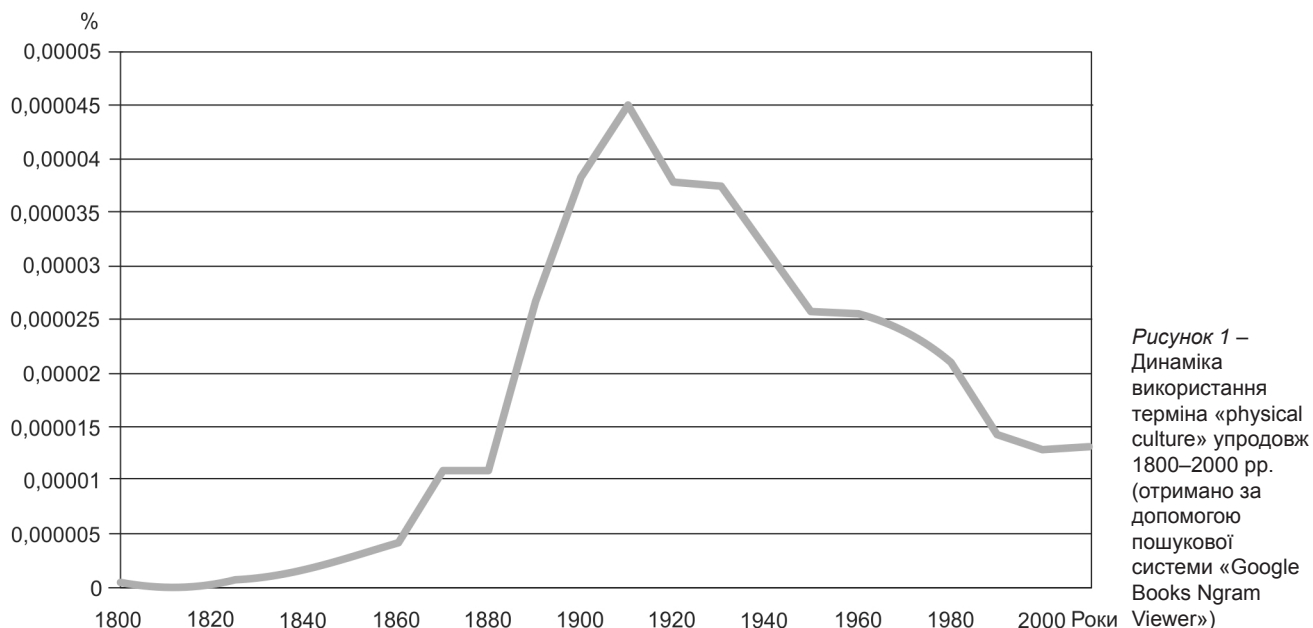

Рисунок 1 – Динаміка використання терміна «physical culture» упродовж 1800–2000 рр. (отримано за допомогою пошукової системи «Google Books Ngram Viewer»)

ня, які використовуються в сучасній англо-американській та вітчизняній практиці.

Англо-американська та європейська практика

Термін «фізична культура» використовується для характеристики різних видів діяльності людей, яка виконувалась протягом багатьох століть, для зміцнення їх тіла, покращення статури, підвищення витривалості, покращення здоров'я, для боротьби зі старінням, з метою підвищення спортивних результатів [28].

Фізична культура являє собою філософію способу життя, який спрямований на максимальний фізичний розвиток за допомогою силових тренувань, дієти, аеробіки, спортивних змагань та самодисципліни. Конкретними його наслідками є: поліпшення здоров'я, зовнішнього вигляду, сили, витривалості, гнучкості, швидкості і загальної фізичної підготовки, а також більші знання про спортивні заходи [26].

Вітчизняна практика

Фізична культура – діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя [4].

Фізична культура – вид культури людини та суспільства. Це діяльність і її результати з формування фізичної готовності до життя. З одного боку, це специфічний процес, а з іншого – результат людської діяльності, а також засіб і спосіб фізичного вдосконалення людини [9].

У зазначених формулюваннях увага акцентується на двох складових фізичної культури – **діяльнісній** та **результуючій**. Так, у діяльнісній складовій констатується, що фізична культура виникає і розвивається в результаті діяльності людей. Цей пункт уточнюється у визначенні, запропонованому фахівцями дослідницького центру «H. J. Lutcher Stark Center for Physical Culture and Sports» (США) [30], наступним чином, «яка виконувалась ними протягом багатьох століть». Отже, в узагальнюючому визначенні фізичної

культури, з урахуванням даного уточнення, доцільно використовувати словосполучення «**історично зумовлена діяльність людей**».

Із формулювання термінів «фізична культура» видно, що результуюча складова в представлених поняттях відображає **індивідуально значущий (!)** результат діяльності людей у сфері фізичної культури (що є характерною особливістю всіх визначень), а саме – покращення здоров'я, статури, зовнішнього вигляду; гармонійний (максимальний) фізичний розвиток; підвищення загальної фізичної підготовленості (сили, витривалості, гнучкості, швидкості); формування фізичної готовності людини до життя, ведення здорового способу життя, покращення спортивних результатів та розширення знань про спорт, боротьба зі старінням. Означений перелік можна значно розширити шляхом внесення **соціально значущих результатів (!)** фізкультурної діяльності людей (що відсутнє у цих поняттях). Наприклад, створена в результаті такої діяльності система специфічних для даного виду культури цінностей, ідеалів, норм і зразків поведінки, соціальні явища та процеси, які виникають в результаті такої діяльності та навколо неї, інфраструктура (стадіони, спортивні зали і т.д.), система підготовки кадрів, методики використання фізичних вправ, спеціальна література та багато іншого. Необхідність зроблених уточнень («індивідуально значущі» та «соціально значущі» результати діяльності людей у сфері фізичної культури) обумовлена тим, що людина є одночасно і суб'єктом, і об'єктом культурно-історичного процесу. А це означає, що така діяльність має два виміри. З одного боку, її необхідно розглядати з позиції сьогодення, а з іншо-

го – її необхідно аналізувати в контексті розвитку культурно-історичного процесу [15]. Враховуючи різноманітність результатів діяльності людей у сфері фізичної культури, а також наведені вище аргументи, буде доцільним результуючу складову в узагальнюючому визначенні охарактеризувати, як **«результати такої діяльності»** без їх переліку, який, вочевидь, не може охопити усі можливі результати такої діяльності.

Аналіз сучасних визначень фізичної культури свідчить також про те, що в них не відображені особливі умови діяльності людей у сфері фізичної культури, тобто відсутня інформація про специфічні засоби, які використовуються людьми у процесі культуротворчої діяльності, тим самим не відображене те особливе, що притаманне тільки даному виду культури, що її породжує і що виділяє цей вид культури серед інших. Слід зауважити, що дана особливість має загальний характер, вона проявляється в усіх визначеннях фізичної культури, на які звертає увагу професор John D. Fair [22], а також у визначеннях, які використовуються вітчизняними науковцями. Очевидно, що основним засобом, за допомогою якого реалізуються різноманітні потреби людини у сфері фізичної культури, є фізичні вправи, причому такі, які не мають для неї прямого утилітарного значення (миттєвої вигоди, користі). На дану особливість фізичних вправ звернув увагу ще у 1924 р. Г. Дюперрон, який відмічав, що «... в этой утилитарности заключается отличие движениий вообще от физических упражнениий» [3]. Отже, фізичні вправи є візитною карткою даного виду культури, своєрідним стрижнем, навколо якого об'єднується моторика людини та її духовний розвиток у процесі спеціалізованої діяльності. Саме вони є тією фундаментальною «цеглиною», яка лежить в основі єдності різних форм соціального прояву фізичної культури. Враховуючи викладене вище, в узагальнюючому визначенні фізичної культури необхідно внести уточнюючий компонент, а саме – словосполучення **«використання фізичних вправ»**.

Проведений аналіз дозволяє сформулювати узагальнююче визначення фізичної культури у наступній редакції: **фізична культура являє собою історично зумовлену діяльність людей з використанням фізичних вправ, а також результати такої діяльності**. Формулювання даного визначення є ключовою передумовою розробки теорії фізичної культури, адже воно акцентує увагу на її головних специфічних характеристиках, а також дає можливість з єдиних позицій визначати сутність різних форм соціального прояву фізичної культури (фізичного виховання, спорту, фізичної рекреації, фізичної реабілітації, адаптивної фізичної культу-

ри тощо) та указує на послідовність процесу розбудови такої теорії.

Висновки:

1. Аналіз особливостей використання в Україні терміна «фізична культура» указує на наявність вираженої суперечності. З одного боку, цей термін широко використовується у сфері освіти і науки, в законодавстві, в мовній практиці, а з іншого – відсутнє наукове обґрунтування поняття, для назви якого він вводився. Означене протиріччя, як свідчить проведений аналіз, не може бути вирішене в межах існуючих теоретичних концепцій (теорія і методика фізичного виховання, теорія спорту тощо) адже воно є одночасно і причиною, і наслідком несформованості теорії фізичної культури. Ця особливість характерна не тільки для вітчизняної, а й для європейської та англо-американської наукової практики.

2. Результати проведеного аналізу вказують на те, що фізична культура являє собою історично обумовлену діяльність людей з використанням фізичних вправ, а також результати такої діяльності.

3. Виходячи з узагальнюючого визначення фізичної культури, а саме з того положення, що фізична культура формується в результаті діяльності людей із задоволення різноманітних потреб у використанні фізичних вправ, можна зробити висновок про те, що першим кроком на шляху розбудови її теорії є виділення механізму самоорганізації такої діяльності. Означений підхід передбачає з'ясування сутності та структури потреб людини у використанні фізичних вправ, принципів їх формування, взаємозв'язків та закономірності змін у процесі розвитку фізичної культури.

4. Виходячи з узагальнюючого визначення, а саме з констатації того факту, що фізична культура є наслідком історично зумовленої діяльності людей, другим кроком у процесі розбудови її теорії є з'ясування механізму історичного саморозвитку соціальних процесів та явищ, в основі яких лежить діяльність людей з використанням фізичних вправ. При цьому необхідно враховувати той факт, що виникнення сучасних форм соціального прояву фізичної культури (фізичне виховання, спорт, фізична рекреація, фізична реабілітація, адаптивна фізична культура тощо) є наслідком її історичної еволюції, а їх розвиток нерозривно пов'язаний з еволюцією соціально-економічних, політичних і культурних відносин, які формуються на певному етапі історичного розвитку людського суспільства.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на вивчення особливостей використання в сучасній європейській та англо-американській науковій практиці терміна «physical fitness».

Література

1. Андрійчук О. Я. Аналіз дисертаційних робіт з фізичного виховання та спорту за період з 1998 по 2008 роки / О. Я. Андрійчук, І. М. Григус // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2010. – № 2. – С. 3–8.
2. Вацеба О. Бібліографічний огляд дисертаційних досліджень з історії вітчизняної фізичної культури та спорту / О. Вацеба // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Книгознавство. – 2008. – Вип. 3. – С. 219–228.
3. Дюперон Г. А. Краткий курс истории физических упражнений / Г. А. Дюперон. – Л.: Изд. Ленинград. шк. физ. образования Комсостава К. А. и Ф., 1924. – 71 с.
4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт». – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://lib.exdat.com/docs/404/index-34599.html>.
5. Історія фізичної культури та спорту в тематичі дисертаційних досліджень: покажчик авторефератів дисертацій з історії фізичної культури та спорту (1950–2002 рр.). – Л.: НВФ «Українські технології», 2003. – 52 с.
6. Компанієць Ю. А. Причини кризи теорії й практики фізичної культури / Ю. А. Компанієць // Вісн. ЛНПУ ім. Т. Шевченка. – 2006. – № 6 (101). – С. 62–75.
7. Компанієць Ю. А. До проблем побудови новітньої теорії фізичної культури / Ю. А. Компанієць // Освіта Донбасу. – 2007. – № 4 (123) – С. 75–81.
8. Компанієць Ю. А. Філософія фізичної культури чи фізична культура філософії / Ю. А. Компанієць // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2009. – № 7. – С. 77–81.
9. Круцевич Т. Ю. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посіб. / Т. Ю. Круцевич, Г. В. Безверхня. – К.: Олімп. л-ра, 2010. – 248 с.
10. Курамшин Ю. Ф. Теория и методика физической культуры / Ю. Ф. Курамшин. – М.: Сов. спорт, 2010. – 320 с.
11. Лукьяненко В. П. Терминологическое обеспечение развития физической культуры в современном обществе : монография / В. П. Лукьяненко. – М.: Сов. спорт, 2008. – 168 с.
12. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Сов. энциклопедия, 1968. – 900 с.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти».
14. Столяров В. И. Философия спорта: актуальное интервью о ее месте в теоретической системе физической культуры / В. И. Столяров, М. М. Ибрагимов // Актуал. пробл. фіз. культури і спорту. – 2012. – № 25 (3). – С. 46–53.
15. Сутула В. А. Основы физкультурологии / В. А. Сутула. – Х.: Штрих, 2002. – 87 с.
16. Сутула В. Системоутворюючий фактор діяльності у формуванні фізичної культури особистості / В. Сутула // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. – 2013. – № 3. – 82–86.
17. Сутула В. О. Чи повноцінна професійна фізкультурна освіта без вивчення теорії фізичної культури? / В. О. Сутула // Слобожан. наук.-спорт. вісн. – Х.: ХДАФК, 2013. – № 1. – С. 125, 126.
18. Український спорт: бібліографічний покажчик книжкових видань з фізичного виховання та спорту в Україні (1922–1941) / Укл. та автор передмови О. Вацеба; ред. кол.: Б. Якимович, О. Вацеба, М. Герцик та ін. – Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. – 120 с.
19. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Т.: Навч. кн. «Богдан», 2008. – Ч. 1. – 272 с.
20. Cleopahas F. Physical education and physical culture in the coloured community of the western cape, 1837–1966: дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філософії / F. Cleopahas; відділення спорт. науки фак-ту освіти ун-ту Стелленбос (ПАР), 2009. – 302 с. ». – [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://legal-research.com.ua/korysna-informatsiia/50-korysna-informatsiia>.
21. John Balik. «Cultivating Physical Culture» / John Balik. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ironmanmagazine.com/cultivating-physical-culture>.
22. John D. Fair «Physical culture». – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://universalium.academic.ru/283323/physical_culture.
23. John Sifferman. «Physical Culture: it's more than just bodybuilding, muscles, and old-time strongmen training culture». – [Електронний ресурс] / John Sifferman // Режим доступу: <http://physicalliving.com/physical-culture-its-more-than-just-bodybuilding-muscles-and-old-time-strongmen-training-culture>.
24. Kosiewicz Jerzy. Social and Biological Context of Physical Culture and Sport / Kosiewicz Jerzy // Physical Culture and Sport. Studies and Research. – 2010. – № 50 (50). – С. 5–31. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://bmsi.ru/doc/ddb02740-9a63-493c-acd0-a2c4dab47c53>.
25. Morris A. Modern Chinese Sport and Physical Culture / A. Morris; Society for Comparative Study of Society and History, 2000. – С. 879–906. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=hist_fac.
26. Encyclopedia Britannica. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.britannica.com/?cameFromBol=true>.
27. Physical Culture. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://fizickakultura.com>.
28. Center for Physical Culture and Sports. Studies and Research. – [Електронний ресурс] // Режим доступу:<http://journals4free.com/link.jsp?l=30748242>.
29. Physical Culture Association of Alberta. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.albertasport.ca/media/282161/2013_asrpfw_association_online_review_document-1-.pdf.
30. H. J. Litcher Stark Center for Physical Culture and Sports. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://library.la84.org/SportsLibrary/IGH/IGH0104/IGH0104k.pdf>.

Literature

1. *Andriychuk O. I.* Analysis of dissertations in physical education and sport from 1998 to 2008 / O. I. Andriychuk, I. M. Hryhus // *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fiz. vykhovannia i sportu.* – 2010. – N 2. – P. 3–8.
2. *Vatseba O.* Bibliographic review of dissertation researches in physical culture and sport history / O. Vatseba // *Visnyk Lvivskoho universytetu.* – 2008. – Iss. 3. – P. 219–228.
3. *Dyuperon G. A.* Brief course of physical exercise history / G. A. Dyuperon. – Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo shk. fiz. obrazovaniya Komsostava K.A. and F., 1924. – 71 p.
4. *Law of Ukraine «On physical culture and sport».* – [Electronic resource] // Access mode: <http://lib.exdat.com/docs/404/index-34599.html>.
5. *History of physical culture and sport in dissertation study topic: Index of the synopses of theses in physical culture and sport history (1950–2002).* – Leningrad: NVF “Ukrainski tekhnologii”, 2003. – 52 p.
6. *Kompaniiets I. A.* Causes of theory and practice of physical culture crisis / I. A. Kompaniiets // *Visnyk. LNPU imeni T. Shevchenka.* – 2006. – N 6 (101). – P. 62–75.
7. *Kompaniiets I. A.* To the problems of creation of the new theory of physical culture / I. A. Kompaniiets // *Osvita Donbasu.* – 2007. – N 4 (123) – P. 75–81.
8. *Kompaniiets I. A.* Philosophy of physical culture of physical culture philosophy / I. A. Kompaniiets // *Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biologichni problemy fiz. vykhovannia i sportu.* – 2009. – N 7. – P. 77–81.
9. *Krutsevych T. I.* Recreation in physical culture of different population groups : teaching guide / T. I. Krutsevych, G. V. Bezverkhnia. – Kyiv : Olimpiiska literatura, 2010. – 248 p.
10. *Kuramshyn Y. F.* Theory and methods of physical culture / Y. F. Kuramshyn. – Moscow: Sov. sport, 2010. – 320 p.
11. *Lukyanenko V. P.* Terminological provision of physical culture development in modern society : monograph / V. P. Lukyanenko. – Moscow: Sov. sport, 2008. – 168 p.
12. *Ozhegov S. I.* Dictionary of Russian language / S. I. Ozhegov. – Moscow: Sov. entsiklopediya, 1968. – 900 p.
13. *Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of April 29, 2015 № 266 “On approval of the list of branches of knowledge and specialties for candidates’ preparation”.*
14. *Stolyarov V. I.* Sports philosophy: pressing interview about its place within theoretical system of physical culture / V. I. Stolyarov, M. M. Ibragimov // *Aktualni problemy fizkultury i sportu.* – 2012. – N 25 (3). – P. 46–53.
15. *Sutula V. A.* Bases of physculturology / V. A. Sutula. – Kharkov: Shtrikh, 2002. – 87 p.
16. *Sutula V. A.* System forming factor of activity in formation of personality physical culture / V. A. Sutula // *Teoriia i metodyka fiz. vykhovannia i sportu.* – 2013. – N 3. – 82–86.
17. *Sutula V. O.* Is the professional physical culture education full-fledged without study of physical culture theory? / V. O. Sutula // *Slobozhanskyi nauково-sportyvnyi visnyk.* – Kharkiv: KDAFK, 2013. – N 1. – P. 125–126.
18. *Ukrainian sport: bibliographic index of publications in physical education and sport in Ukraine (1922–1941) /* Compiled by O. Vatseba; editors: B. Iakymovych, O. Vatseba, M. Hertsyk et al. – Lviv: I. Franko LNU, 2002. – 120 p.
19. *Shyian B. M.* Theory and methods of physical education of schoolchildren / B. M. Shyian. – T.: Navch. kn. – Bohdan, 2008. – P. 1. – 272 p.
20. *Cleopahas F.* Physical education and physical culture in the coloured community of the western cape, 1837–1966: дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філософії / F. Cleopahas; відділення спорт. науки фак-ту освіти ун-ту Стелленбос (ПАР), 2009. – 302 с. ». – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://legal-research.com.ua/korysna-informatsiia/50-korysna-informatsiia>.
21. *John Balik.* «Cultivating Physical Culture» / *John Balik.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.ironmanmagazine.com/cultivating-physical-culture>.
22. *John D. Fair* «Physical culture». – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://universalium.academic.ru/283323/physical_culture.
23. *John Sifferman.* «Physical Culture: it's more than just bodybuilding, muscles, and old-time strongmen training culture». – [Електронний ресурс] / *John Sifferman* // Режим доступу: <http://physicalliving.com/physical-culture-its-more-than-just-bodybuilding-muscles-and-old-time-strongmen-training-culture>.
24. *Kosiewicz Jerzy.* Social and Biological Context of Physical Culture and Sport / *Kosiewicz Jerzy* // *Physical Culture and Sport. Studies and Research.* – 2010. – № 50 (50). – С. 5–31. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://bmsi.ru/doc/ddb02740-9a63-493c-acc0-a2c4dab47c53>.
25. *Morris A.* Modern Chinese Sport and Physical Culture / A. Morris; Society for Comparative Study of Society and History, 2000. – С. 879–906. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://digitalcommons.calpoly.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1001&context=hist_fac.
26. *Encyclopedia Britannica.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.britannica.com/?cameFromBol=true>.
27. *Physical Culture.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://fizickakultura.com>.
28. *Center for Physical Culture and Sports. Studies and Research.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://journals4free.com/link.jsp?l=30748242>.
29. *Physical Culture Association of Alberta.* – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.albertasport.ca/media/282161/2013_asrpfw_association_online_review_document-1-.pdf.
30. *H. J. Lutchter* Stark Center for Physical Culture and Sports. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://library.la84.org/SportsLibrary/IGH/IGH0104/IGH0104k.pdf>.